

ALGUNES PARTIDES DE VILAFAMÉS AL SEGLE XVIII

Pere MARTÍNEZ BARREDA

1. El present treball consisteix en la presentació d'un recull de topònims (noms de partides) existents al terme municipal de Vilafamés (La Plana Alta) al segle XVIII. Aquests topònims han estat extrets del Llibre de Censals de Vilafamés de l'any 1671. El títol d'aquest document, segons que consta a la seua portada, és *Llibre de Sensals que respon la vila d'Vilafames [sic] fet en lo an 1671*. A sota d'aquest títol i afegit per mà distinta hi ha aquesta nota: *Sobre Censos de Propios*. Aquest document, com d'altres que en citarem en aquesta comunicació, pertany a l'arxiu municipal de la vila de Vilafamés.

Encara que el llibre està datat l'any 1671 (la major part del contingut correspon al que diu el títol –carregaments de censals durant el segle XVII) fou aprofitat, en alguns folis en blanc i en els espais blancs que deixaren les anotacions sobre els censals, a finals del segle XVIII o principis del XIX per registrar-hi 92 establiments de terres que la vila de Vilafamés féu a veïns de la vila i algun de foraster (tres de l'Alcora, un d'ells reportat com a agutzil; un de les Useres i un de Bell-lloc). Afegim a la llista de topònims que apareixen en aquests establiments els que hem trobat en cinc fulls solts, no corresponents al llibre en qüestió, plegats i situats entre els folis 65 i 66. Aquests cinc fulls els reproduïm en transcripció (veure Apèndix) perquè creiem que és interessant de veure-hi el mecanisme i fòrmules que se seguïen per tal de demanar establiments de terra, així com també el formulisme de la concessió que en feia la vila. Reproduïm també al mateix apèndix una de les anotacions d'un establiment tal i com apareix al document que hem consultat.

Aquests establiments fets sobre terres de propietat comunal cal situar-los en el context del gran augment demogràfic que experimentà el País Valencià durant el segle XVIII⁽¹⁾ i

---

(1) "La población de Valencia experimentó un crecimiento notable durante el siglo XVIII. (...) Si consideramos que el aumento de población entre 1712 y 1818 fue de 267,31 por 100 (...) (ANES, 1985: 35-36). "El segle XVIII inaugura el que molts estudiosos de la demografia coincideixen a anomenar cicle demogràfic modern. (...) Per tot arreu del País Valencià el fenomen també s'evidencià, i les diverses estimacions de poblament ens ho corroboren". (RIBES, 1985: 17-18). "De este modo, la Serra d'En Galceran pasaría de 313 almas en 1700 a 881 en 1799, lo que supone un aumento del 281,5 por ciento, o, lo que es lo mismo, un incremento anual acumulativo del 0,92 por ciento". (BERNAT I MARTÍ, 1986: 36).

la subsegüent puja de la demanda de terres que se'n derivà⁽²⁾. El procediment era el següent: els peticionaris dirigien un memorial als regidors del municipi tot demanant-los que els establiren una porció de terra (al voltant de dos o tres jornals) de propietat comunal a canvi d'un censal anual a favor de la vila. El municipi accedia a la demanda i fixava el valor de l'heretat establerta i la quantitat anual a pagar pel beneficiari.

2. Les anotacions sobre establiments a què ens hi estem referint foren redactades en castellà (sembla obvi, donada l'època a la qual pertanyen). Malgrat aquesta circumstància cal remarcar, pel que fa a les formes gràfiques dels topònims, que aquests no pateixen massa alteracions. De tots els topònims reportats només n'apareixen traduïts 9 i, encara, no sistemàticament⁽³⁾. D'altres que per la seua transparència haurien pogut ser traduïts han vist respectada la seua forma original catalana.

3. Ens interessa de remarcar la fidelitat del poble a la tradició toponímica de la pròpia terra, cosa que queda demostrada per la mostra, encara que reduïda, que hi presentem. De la present llista de topònims corresponents a noms de partides del terme n'hem constatat l'existència de 30 –totalment o parcial– en noms de partida de l'actual Cadastre, el qual compta amb més de 160 partides. També hem tingut ocasió de comprovar –per les enquestes orals que hem anat completant– la vigència actual de gran part d'aquests topònims.

4. Cal fer esment del fet que el terme municipal de Vilafamés de l'època del document de què hi tractem no es correspon amb l'actual. De l'antic terme n'han estat segregats el corresponent a la Vall d'Alba (municipi independent des de l'any 1925) i el de Sant Joan de Moró (independent per acord del Consell de la Generalitat Valenciana del 10-12-1990). Quan ens ha estat possible de comprovar a quin terme municipal pertany un topònim ho fem constar. Cal afegir que la delimitació dels actuals termes de Vilafamés i Sant Joan de Moró és ben recent i, si no n'estem mal informats, provisional. Així doncs, l'adscripció que hi farem d'alguns topònims a un o altre d'aquests termes haurà de ser tinguda, també, per provisional. Per altra banda aquest extrem no és massa decisiu per al propòsit d'aquest treball.

Els propis noms de Moró i la Vall d'Alba apareixen citats, en aquest i en d'altres documents de l'arxiu municipal de Vilafamés que hem pogut consultar, com a noms de partides de terra. La implantació de habitatges i el subsegüent creixement dels dos nuclis originaris de les actuals dues poblacions els hauríem de datar al llarg del segle XIX (potser durant la seua segona meitat)⁽⁴⁾.

5. La major part dels topònims ací recollits els hem pogut classificar –per la transparència del seu significat– segons les categories que estableix el Dr. Moreu-Rey en el seu llibre *El nostres noms de lloc*. Com que no som gens experts en etimologia, d'aquells topònims dels quals no podríem assegurar-ne el significat, ens limitem a exposar les dades que en posseïm. Si algú, amb més preparació, considera oportú d'usar-les per treure'n l'entrellat ja ens anirà bé.

---

(2) «Un fuerte impulso de las viviendas rurales tendría lugar en la segunda mitad del siglo XVIII, cuando la autorización de la venta de propios por Carlos III permitía la roturación de extensos eriales». (BERNAT I MARTÍ, 1986: 98).

(3) El topònim el Pla de l'Arc hi és esmentat 11 vegades, de les quals, 3 amb la forma *Pla del Arc*, i 8 vegades *Llano del Arco*.

(4) *Al Nomenclátor...* (ed. de 1892: 37) només apareix citada la Vall d'Alba com a «aldea» i poblada per 327 habitants de fet i constituïda per un total de 109 edificis.

6. En la relació de topònims escrivim la forma segons la normativa actual; hi segueix la forma documentada al Llibre de Censals; si el topònim l'hem pogut documentar en dates anteriors també n'hi donem notícia. A més, sempre que ens és possible, anotem el registre oral del topònim, la seua vigència en el Cadastre actual i qualsevol altra circumstància que siga profitosa per al seu millor coneixement. Finalment, com déiem en el 5, hi aportarem les dades corresponents als topònims de significat desconegut per nosaltres i, també, els aclariments que considerem necessaris en aquells casos en què el nom del topònim corresponga a localisme; lèxics.

7. Les partides. Hi relacionem les partides ordenades alfabèticament pels mots específics dels topònims.

Arc, el pla de l': «... una heredad de tierra inculta en este termino en el citio del llano del arco...» (LCV, 1799, f. 36r.); «... 2 jornales y medio de tierra al citio del Pla del Arch...» (LCV, 1788, f. 55r.). «... fins al cap del terme y anant al arch...» (EVV, f. 86v.). «... una heretat al Plá del Arch...» (LVV, f. 181v.). Aquest pla rep el nom de l'arc romà de Cabanes i està repartit entre els termes de Cabanes, la Vall d'Alba i Vilafamés.

Arques, el Tossal de n': «... 2 jornales de tierra en el termino de esta villa y citio del tosal de Enarques...» (LCV, 1788, f. 69r.). «... al tosal den arques...» (LVE, f. 58r.). «... lo bustal del tosal den Arques...» (EVV, f. 62v.) RO «el Tossal Naques». Cadastre de rústica: *Tossal Narques*, Pol. 44 Tm. de Vilafamés.

Avall, el Mas d': «...establecieron una heredad en el citio del mas davall...» (LCV, 1758, f. 103v.). «... lo mas apellat lo mas daual...» (LVE, f. 79v.). «... lo vilaret del mas davall...» (EVV, f. 62r.) RO «el Mas d'Avall» Tm. de Vilafamés.

Barona, el Camí de la: «... una heredad en el termino de esta villa y citio del camino de la varona o pouet de la varona...» (LCV, 1788, f. 27r.). «... e la part de les terres a na barona...» (LVE, f. 20v.). «...la mitad de una viña al Cami de la Barona». (LVV, f. 119r.) RO «el Mas de Barona». Cadastre de rústica: *Barona*, Pol. 24. Tm. de Vilafamés. La Barona («caserío») Nom. 1892. Aquesta forma última es referix a la Barona, actualment llogaret del municipi de la Vall d'Alba⁽⁵⁾.

Barona, el Campàs de la: «... 12 jornales de tierra en el citio del campas de la Varona...» (LCV, 1788, f. 29r.). Al Tm. de la Vall d'Alba hi ha una partida dita els Campasos i es troba pels rodals de la Barona.

Barona, el Pouet de la: Veure Barona, el Camí de la.

Barona, l'Olivar de la: «... establecieron 4 jornales de tierra en el termino de esta villa y citio del llano de baxo el olivar de la varona o regall de la font juncosa...» (LCV, 1787, f. 83r.). Veure Juncosa, el Regall de la Font.

Baso, el Frontó del: «... una heredad al cabo y entre el malpas y el fronto del baso» (LCV, 1757, f. 93v.). «... lo bustal del fronto del baso». (EVV, f. 62r.). «... un Garroferal al fronto del baso». (LVV, f. 103r.) RO «el Mas del Frontó». Cadastre de rústica: *el Frontó*, Pols. 20 i 21. T. m. de Sant Joan de Moró⁽⁶⁾.

Basses, la Font de les: «... una heredad encima la fuente de les Bases...» (LCV, 1769,

(5) Aquest camí va de Vilafamés a la Barona. Probablement és una feminització del cognom Baró (Moll, 1987: 247); reforçaria aquesta possibilitat la documentació de la forma *na barona* (1522). Abunden molt al terme d'altres feminitzacions: *la pere Gila*, *la Font de na Daca*, *na Montina*, etc.

(6) No tenim constància oral del segon component del topònim (Basó), raó per la qual no sabem si la essa és sorda o sonora i si la paraula és aguda o plana (*bassó* < *bessó* o *báso*?).

f. 78r.). «... una sort a les basses...» (LVE, f. 9r.). «... dit dia acceditis a la font de les basses...» (MC, f. 43v.). «... que afronta ab senda de les basses...» (LVV, f. 1r.). RO «les Basses». Cadastre de rústica: *Bases*, Pol. 31. Tm. de Vilafamés⁽⁷⁾.

Bassot, el: «...establecieron ... 3 jornales de tierra en el citio del Basot...» (LCV, 1788, f. 118r.). «... un tros de terra e holiuar apellat lo bassot e holiuera auient a la Rambla». (LVE, f. 6r.). «... foya de na Marça e lo bassot...» (EVV, f. 85 r.). T. m. de Vilafamés.

Beca: «... en el termino de esta villa y citio de Beca... (LCV, 1783, f. 3r.). «... la cova damunt de Beca, ab sos antuxans...» (EVV, f. 62v.). «... una heredad a Beca...» (LVV, f. 177v.). Tm. de la Vall d'Alba⁽⁸⁾.

Beca, la Ramblella de: «... en este termino y citio de el toll den bou o ramblella de Beca...» (LCV, 1782, f. 17v.). «... a la ramblella de Beca afta. cami que va de Benlloch a la Pelegana». (LVV, f. 138r.). Tm. de la Vall d'Alba.

Benlloch, la Ramblella de: «... una heredad a la ramblella de Benlloch...». (LCV, 1753, f. 90r.). Tm. de la Vall d'Alba.

Bindormamos: «... termino y citio de Bindormamos...» (LCV, 1783, f. 4r.). «... lo singlet y la mallada de bendormamos». (EVV, f. 62r.). «... una heretat a la font den plenes dit lo Bustal den biendormamos... costat barranch de biendormamos, y ab barranch den plenes...». (LVV, f. 154v.)⁽⁹⁾.

Blanca, la Caseta: «... establecieron una heredad entre la caseta blanca y el mas den bou...» (LCV, 1756, f. 102v.). Tm. de la Vall d'Alba.

Bou, el Mas d'en: «... una heredad en el termino de Villafames y citio del mas den bou...» (LC, 1771, f. 85v.). «... ab cami que va al mas den bou y pla de la ginesta». (LVV, f. 100v.). Masfa den Bou, Nom. 1892. T.m . de la Vall d'Alba.

Bou, el Toll d'en: «... en este termino y citio de el toll den bou...» (LCV, 1782, f. 17v.). «... ab cami real de la Pelejana al cap de avall lo toll de enbou y rambla de beca... (LVV, f. 114v.).

Buitre, el Bustal del: «... 5 jornales de tierra al citio del bustal del Buitre...» (LVC, 1790, f. 52r); «... 6 jornales de tierra en el citio del Bustal del Buytre...» (LVC, 1788, f. 70r.). «... la mallada del bustal y de la font del buytre...» (EVV, f. 62). «Lo bustal del Buytre afronta ab Antuixans de Vila segons esta fitat». (LVV, f. 107v.). RO «la Font del Buitre». Cadastre de rústica: *Buitre*, Pol. 13.⁽¹⁰⁾

Burgar, el: «... en la partida dicha del Burgar...» (1802, memorial 2, veure apèndix). «... un tros de terra e figueral al burgar...» (LVE, f. 11v.). «... la mitat de la heretat del

(7) Situat al mig del *Pla de Vilafamés*, aquest és un indret que, segons uns informador, s'omple de tolls més o menys duradors en temps de pluges.

(8) ¿Feminització de Bec? (MOLL, 1987: 269). No hem documentat, encara, aquest cognom de les fonts consultades a l'arxiu de Vilafamés.

(9) La documentació de la forma en *biendormamos* (1725) ¿ens permet de suposar que aquest topònim s'originà en un cognom procedent d'un renom?

(10) El substantiu bustal ha esdevingut opac per a totes aquelles persones a les quals hem pogut consultar. Ha cristal·litzat en topònims com Bustalet (veure Feliu, el Bustalet de, p. 5 d'aquesta comunicació), al terme de Vilafamés; hi ha un Mas del Bustal al terme de la Vall d'Alba; ALBA (El Bustalico), ESCORIHUELA i PERAIRE el reporten en les seues respectives comunicacions a aquest Col·loqui. A l'article *El Bustal* (CERVERA SOS - VICIANO AGRAMUNT, 1990) hi ha una possible explicació del terme: bustal seria «els terrenys del mas per a ús comú dels veïns d'aquest ... És de tots els veïns i no es pot partir». Caldria tindre en compte, també, per a esbrinar-ne totes les possibilitats de significat, el fet que nosaltres hem trobat moltes vegades –en la documentació buidada a l'arxiu de Vilafamés– el nom bustal aplicat com a designatiu d'una propietat privada i, a més, situada en molts indrets on no hi ha habitatges.

burgar afronta camí del moli». (LVV, f. 106v.). RO «el Burgar» (pr. el burgá). Cadastre de rústica: *Burgar*, Pol. 34 Tm. de Vilafamés.

Cabanes, l'Estret de: «... termino de esta villa y citio del estrecho de Cabanes ...» (LCV, 1788, f. 21r.). «... torrent avall de la Moreria fins al estret...» (EVV, f. 85r.). «... un tros de terra al estret de Cabanes ...» (LVV, f. 8v.). «... un tros de terra ab carrasques al estret de Cabanes afronta ab Senda y Barranch de Cabanes». (LVV, f. 100r.). RO «Barranc de l'Estret i, també, un Mas dels Estrets, situat a la vora del barranc». Cadastre de rústica: *Estrets*, Pol. 25. Tm. de Vilafamés⁽¹¹⁾.

Clotxetes, les: «... una heredad en este termino y citio de les Clochetes...» (LCV, f. 66v.). «... lo barranch amunt la via de les cloches...» (P. 35). «... un ferreginal a les cloges ...» (LVE, f. 5v.). «... la senda fins lo barranch de les Cloches». (EVV, f. 40r.); «... en la partida de les cloches fins al camí del estret...» (EVV, f. 88v.). «... un corral ab son pati a les clochetes...» (LVV, f. 21v.). RO «les Clochetes». Cadastre de rústica: *Cloches*, Pols. 26 i 46. Tm. de Vilafamés.

Feliu, el Bustalet de: «... una heredad llamada lo bustalet de Feliu...» (LCV, 1753, f. 91r.). «... e lo bustal den feliu». (EVV, f. 62). «... una heredad le establecio la Villa al bustalet den feliu ...». (LVV, f. 161r.). RO «el Bustalet». Cadastre de rústica: *Bustalet*, Pol. 41.

Ferrer, el Barranc del: «... establecieron una heredad llamada lo Barranch del Ferrer...» (LCV, 1737, f. 97v.). «... una heretat al barranch den ferrer». (LVV, f. 106r.). RO «el Barranc del Ferrer» (pr. *el barranc del ferré*).

Foies, les: «... en este termino y citio de les foyes ...» (LCV, 1783, f. 1r.). Cadastre de rústica: *Foyes*, Pol. 43 Tm. de Vilafamés.

Ginesta, el Pla de la: «... una heredad en el termino de esta villa al citio del Pla de la Ginestra ...» (LCV, 1779, f. 35r.). «... una heretat al pou de alba ... al pla de la ginestra». (LVV, f. 181v.). Tm. de la Vall d'Alba.

Juncosa, el Regall de la Font: «... establecieron 4 jornales de tierra en el termino de esta dicha villa y citio del llano debaxo el olivar de la varona o regall de la font junco-sa...». (LCV, 1787, f. 83r.). «... a uora la foya daual Juncossa ...» (LVE, f. 41v.). «... y cenda que va del pou de la font juncosa al pou de alba ...» (LVV, f. 125v.). Tm. de la Vall d'Alba.

Lledonera, la Cova: «... una heredad a Cova lledonera ...» (LCV, f. 85v.). «... una heretat li establi la Vila a la cova lledonera ...» (LVV, f. 154r).

Malpàs, el: veure Baso, el Frontó del. RO «el Malpàs». Cadastre de rústica: *Mal Pas*, Pol. 42 Tm. de Sant Joan de Moró⁽¹²⁾.

Marmosa, la: «... en la partida de la Amahermosa, y a la Orilla de la Rambla ...» (1802, memorial 1, veure apèndix). RO «la Marmosa». Cadastre de rústica: *Marmosa*, Pols. 21 i 22. Ts. ms. de Sant Joan de Moró i Vilafamés.

Marsa, la Foia de la: «... una heredad en el termino de esta villa y citio de la Foia de la Marza ...» (LCV, f. 60r.); «... una heredad a la Foia de la Marza ...» (LCV, f. 100v.). «... foya de na Marça ...» (EVV, f. 85v.). RO «partida Foia Marsa i, també, el Mas Foia de Marsa». Cadastre de rústica: *Foya Marsa*, Pols. 24 i 25. Tm. de Vilafamés.

(11) Es tracta d'un barranc (que desemboca a la Rambla de la Viuda; format per confluència dels barrancs de Cabanes i de Moró) que flueix per un congost molt estret.

(12) Un informant ens explica que es tracta d'un indret molt aspre i rocallós. (MOREU-REY, 1982: 103).

Martins, el Coll dels: «... establecieron una heredad en este termino y citio del coll dels Martins ...» (LCV, 1778, f. 111r.). «... una heretat al Coll dels Martins ... camí dels Romans ...» (LVV, f. 183r.) Tm. de la Vall d'Alba.

Maset, el: «... en un pedazo de tierra al Maset ...» (LCV, 1788, f. 69r.). «... una heretat al maset ...» (LVV, f. 6v.).

Molí, el Barranc del: «... en este termino y citio del Barranco del Molino ...» (LCV, 1782, f. 2r.). «... una heretat a moró afronta Barranch del Molí». (LVV, f. 94r.). RO «el Barranc del Molí del Roig»⁽¹³⁾.

Molinera, la: ... establecieron una heredad a la Molinera ...» (LCV, 1777, f. 79r.). «... hun tros de terra al mas de na molinera auintend del mas de na molinera». (LVE, f. 34r.). «... e lo bustal del morral de Na Molinera ... (EVV, f. 62v.). «... asta el barranquet deve de la molinera ...» (LVV, f. 185v.). RO «la Molinera». Cadastre de rústica: *la Molinera*, Pol. 22. *La Molinera*, Nom. 1892. Tm. de Vilafamés.

Mollet, el Tossal de: «... al tossal de Mollet 2 jornales»⁽¹⁴⁾. «... una foya e terra a molet que solia esser de ali moedi». (LVE, f. 20r.). «horta de mollet que la poseix Llorens Roig» (MC, f. 45v.). «... seguint la heretat den eyximeno a mollet ...» (EVV, f. 85r.). «... ab barranch que baixa de Mollet ...» (LVV, f. 111v.). RO «el Tossal de Mollet». Cadastre de rústica: *Mollet*, Pol. 36. *Masia de Mollet*, Nom. 1892. Ts. ms. de Sant Joan de Moró i de Vilafamés⁽¹⁵⁾.

Moró: «... una heretat a moro ...» (LCV, 1788, f. 30r.). «... appellat lo barranch del pou de moro ...» (P-35). «... la mitat del garroferal e terra e corral al pla de moro ...» (LVE, f. 30r.). «... y la part del mas q. li dona son pare al mas de moro ...» (LVE, f. 35r.). «Setena partida, Moro, del Doll del Ullastre enllá». (EVV, f. 89r.). «Un tros de Romeral à Moró a les Ferreries». (LVV, f. 95r.). RO «el Mas de Moró». Cadastre de rústica: *Mas de Moró*, Pols. 14 i 37. *Masia de Moró*, Nom. 1892. Tm. de Sant Joan de Moró⁽¹⁶⁾.

Olivera, l': «... una heredad a la Olivera ...» (LCV, 1756, f. 77r.). RO «el Mas de l'Olivera». *Masia de la Olivera*, Nom. 1892. Tm. de Vilafamés.

-
- (13) Naix a l'est del Tossal de Mollet, pren el nom d'un propietari, Llorens Roig (s. XVII), que hi tenia un molí (avui enrunat); conflueix amb el Barranc de les Parres el qual desemboca a la Rambla de la Viuda per la riba esquerra.
- (14) Aquest topònim apareix en els folis inicials del document [1671] destinats a índex, tant dels titulars dels censals de 1671, com dels titulars dels establiments fets al s. XVIII. Els antropònims hi són ordenats alfabèticament per la inicial del prenom. Així, en el foli de la M hi ha la nota d'on hem extret el topònim: «*Manuel Sales al tossal de Mollet 2 jornales...*».
- (15) A la falda est del tossal hi ha el Mas de Mollet. No sabem si hi ha alguna zona d'aiguamolls per explicar-ne l'origen del topònim (COROMINES, 1990: V, 746 i ss.).
- (16) (ALCOVER-MOLL, VII, 585) en proposa aquesta etimologia: «... *sembla del llatí murone, derivat del llatí murus, mur*». Atesa aquesta etimologia, ¿seria plausible relacionar-la amb el fet que el Tossal de Mollet també és històricament conegut com a Tossal del Moró (front al tossal, barranc del Molí del Roig enmig, hi ha el Mas de Moró) i al seu cim hi ha unes runes antigues les quals la tradició local atribueix al temps dels moros? Veure el que diu (CAVANILLES, 1795: I, 57) al respecte: «*En la cumbre de este monte [el tossal del Mollet] se conservan vestigios de población antigua. Hay parte de un algebe, y varias paredes de piedra sin mortero, que pudieron formar cortas habitaciones alineadas e interrumpidas por sillares. Ninguno de nuestros Autores habla de ese pueblo; los de Vilafamés creen que lo fundaron los Moros, y que se destruyó antes de la conquista. Parece extraño que se habitase aquella altura de peñas descarnadas, sin agua ni tierra, y cercada de precipicios: no hay en las inmediaciones mas agua que la que á grande profundidad corre por la raiz del monte junto a la citada ermita [de Sant Miquel], ni otros campos capaces de cultivo que los situados á mucha distancia...*».

Ombria, l': «... establecieron una heredad en este termino, y citio de la ombria...» (LCV, 1778, f. 1217r.).

Ontina, l': «... 3 jornales de tierra al sitio de la Untina ...» (LCV, 1790, f. 50r.). «... una Garroferal a Moro a la ontina ...». (LVV, f. 32r.). Cadastre de rústica: *Ontines*. Pol. 38 Tm. de Sant Joan de Moró⁽¹⁷⁾.

Parres, el Barranc de les: «... establecieron una heredad al Barranco de las Parras ...» (LCV, 1759, f. 104v.). «... e lo barranch de les Parres amunt ...» (EVV, f. 85r.). «... una heretat al Barranch de les Parres ...». (LVV, f. 105r.). RO «el Barranc de les Parres». Cadastre de rústica: *Parres*, Pol. 35 Ts. ms. de Vilafamés i Sant Joan de Moró.

Pedrisse, les: «... en la partida llamada les pedrisse ...» (1802, memorial, 3, veure apèndix). «... del algar e pedrices de aquell lo bustal». (EVV, f. 63r.).

Pelejana, la: «... quatro jornales de tierra en el termino de esta villa y citio de la Pelejana ...» (LCV, 1787, f. 48r.); «... una heredad a la Pelegana ...» (LCV, 1754, f. 82r.). «... dit dia acceditis a la pellejana ...» (MC, f. 44v.). «... una sort al cami real de la Pelejana partida de la Vall de Alba ...» (LVV, f. 114v.). *La Pelechana*, Nom. 1892. Tm. de la Vall d'Alba⁽¹⁸⁾.

Penella, la: «... 3 jornales de tierra citio de la Penella ...». (LCV, 1788, f. 53r.). «... cami auant entro a la font de la penella ...» (P-35). «... feu relacio en respecte de la font de la penella ...» (MC, f. 45r.). «... e la bassa de orletes y la penella ...» (EVV, f. 85v.). «... una heretat a la Penella ...». (LVV, f. 148v.). RO «la Font de la Penella, el Mas de la Penella, partida de la Penella, Tossal de la Penella». Cadastre de rústica: *la Penella*, Pol. 24. *La Penella*, Nom. 1892. Tm. de Vilafamés.

Portadora, la: «... en este termino y citio de la Portadora ...» (LCV, 1754, f. 7r.). RO «el Barranc de la Portadora». Cadastre de rústica: *Portadora*, Pol. 41. Ts. ms. de Sant Joan de Moró i Vilafamés⁽¹⁹⁾.

Ragina, la: «... una heredad a la Ragina ...». (LCV, 1759, f. 94v.); «... en la Partida llamada la Ragina ...» (1802, memorial 5, veure apèndix). «... lo bustal de la Regina ...» (EVV, f. 62). «... la sexta part de una heretat a la ragina ...» (LVV, f. 106v.). RO «el Barranc de la Ragina». Cadastre de rústica: *Rachina*, Pol. 15. Tm. de Sant Joan de Moró⁽²⁰⁾.

Rambla, la: «... en la partida de la Amahermosa, y a Orilla de la Rambla ...» (1802, memorial 1, veure apèndix). «... un camp de terra a fenosa auinent de la Rambla ...» (LVE, f. 20v.). «... lo camí de atzaneta fins a la Rambla ...» (EVV, f. 85v.). «... camino en medio y Rambla ...» (LVV, f. 209r.); «... termino de la de Alcora Rambla del Gonder ...» (LVV, f. 216v.). RO «La Rambla».

(17) L'ontina és la planta de l'espècie *Santolina chamaecyparissus*: espermallac, botja, camamilla blanca, etc. (ALCOVER-MOLL, 1980, VIII, 7; COROMINES, 1990: VI, 78-79; FONT QUER, 1983: 799; MAS-CLANS: 101, 178.

(18) Feminització del cognom Pelejà? (ALCOVER-MOLL, 1980: VIII, 397).

(19) Recipient per transportar-hi raim, vi, etc. (ALCOVER-MOLL, 1980: VIII, 771; COROMINES, 1990: VI, 733). Un informant ens explica que es tracta d'una fondalada la silueta de la qual tindria aquesta forma.

(20) La carretera entre Castelló i l'Alcora creua aquest barranc a la vora del pantà de Maria Cristina i al rètol que hi ha al pont figura «bco. de Bachina» [sic]. Alguna mà armada amb un spray hi ha corregit la ch tot substituint-la per una g.

Riba-roja, la: «... establecieron una heredad a la Riba Roga ...» (LCV, 1753, f. 84r.). «... la mallada de la Riba Roja». (EVV, f. 62r.). «... una heretat damunt lo Pla de la riba roiga ...» (LVV, f. 192r.). RO «Partida de la Riba-roja». Tm. de Sant Joan de Moró.

Rodamonte, el: «... 2 jornales de tierra al Rodamonte ...» (LCV, sense data, f. 31r.). «... una sort al rodamonte ... y rambla». (LVV, f. 117v.). Cadastre de rústica: el *Rodamonte*, Pol. 25. Tm. de Vilafamés.

Roig, el Tossal: «... 4 jornales de tierra al citio del Tosal Royo ...». (LCV, 1788, f. 37r.). «... los Racons del tosal Roig ...» (EVV, f. 62v.). RO «el Tossal Roig»⁽²¹⁾.

Saleres, el Coll de les: «... 2 jornales de tierra al citio del coll de les Saleres ...» (LCV, 1790, f. 51v.). «... lo bustal del Collet de les Saleres ...» (EVV, f. 62r.). RO «el Coll de les Saleres, entre el tossal de Mollet i el cornet de Pelabous». Cadastre de rústica: *Saleres*, Pol. 36. Tm. de Sant Joan de Moró.

Saloni, l'Assut de: «... termino de esta Villa y citio del asut de Saloni ...». (LCV, 1782, f. 12r.). «... a lasut del moli den saloni ...» (LVV, f. 197v.). RO «partida de Saloni». Cadastre de rústica: *Saloni*, Pol. 16. *El Saloni*, Nom. 1892. Tm. de Sant Joan de Moró⁽²²⁾.

Sant Blai, el Pouet de: «... termino de esta villa y citio del Pouet de Sn. Blay ...». (LCV, 1782, f. 14r.). «... una heretat li establi la villa ... al pla de moro y pouet de Sn. Blay...» (LVV, f. 178r.).

Sant Miquel: «... una heredad le estableció esta villa en este termino y citio de San Miquel ...» (LCV, 1758, f. 116r.). «... un garroferal al cami de San Miquel ...». (LVV, f. 143v.). RO «Sant Miquel». Cadastre de rústica: *San Miquel*, Pol. 35. *San Miquel*, Nom. 1892⁽²³⁾.

Sant Miquel, el Barranquet de: «... un jornal y medio de tierra en el citio del Barranquet de Sn . Miquel ...» (LCV, 1788, f. 58r.). «... una heretat li establi la vila al barranquet de San Miquel ...» (LVV, f. 143v.). RO «el Barranquet de Sant Miquel». Ts. ms. de Vilafamés i Sant Joan de Moró.

Serra, la: «... establecieron una heredad a la cierra ...» (LCV, 1759, f. 95v.). «... una sort del torrent de la pobla a la Sera ...» (LVE, f. 4r.). «... cami de la Serra ...» (EVV, f. 46). «... un corral al raul afta. antuxans y cami de la Serra ...» (LVV, f. 146r.). RO «la Serra». Cadastre de rústica: *la Serra*, Pol. 12. Tm. de Vilafamés.

Tella, el Gorg de la: «... en este termino y citio de Goch de la tella ...» (LCV, 1783, f. 23r.).

Torner, el Bancal d'en: «... en este termino citio del Bancal dentornes ...». (LCV, 1783, f. 9r.). «... e lo banqual den torner ...». (EVV, f. 85v.). «... la heretat dels bancals den tornes ... cami de la penella ...». (LVV, f. 205r.).

Ullastre, el Coll de l': «... termino de esta villa y citio de coll del Ullastre ...» (LCV, 1788, f. 20r.). «Setena partida, Moro, del Coll del Ullastre enllá». (EVV, f. 89r.). «... una heretat al coll del Ullastre ...». (LVV, f. 180r.). RO «el Coll de l'Ullastre». Cadastre de rústica: *Ullastre*, Pol. 41. Ts. ms. de Sant Joan de Moró i Vilafamés.

-
- (21) Un informant local ens explica que hi ha un Tossal Roig al terme de Vilafamés, un altre al de Sant Joan de Moró i un tercer al de la Vall d'Alba.
  - (22) Probablement procedeix de l'antropònim Celoni. Part d'aquesta partida ha estat negada per les aigües del pantà de Maria Cristina. Sota l'aigua ha quedat, també, una ermita dedicada a Sant Cristòfol. Vora les carreteres que van a l'Alcora i a Sant Joan de Moró hi ha una fàbrica de ceràmica que porta el nom de Saloni.
  - (23) Situada al Tossal de Mollet, aquesta partida pren el nom de l'ermita de Sant Miquel Arcàngel a la qual van en romeria penitencial, cada quart diumenge de Quaresma, els veïns de Vilafamés i els de Sant Joan de Moró.

Vall d'Alba, la: «... establecieron una heredad en este termino y citio de la Vall de Alba ...» (LCV, 1756, f. 107v.). «... un quadro de tierra a la Vall dalba». (LVE, f. 34r.). «... lo dit dia de huit de Agost accedi a la Vall de alba ...» (EVV, f. 62v.). «... una heretat ... a la Vall de Alba ...». (LVV, f. 117v.).

Vilaret, el: «... tres jornales de tierra al vilaret ...» (LCV, 1789, f. 71r.). «... una heretat al Vilaret ...» (LVV, f. 26r.). RO «el Mas del Vilaret». Cadastre de rústica: Vilaret, Pol. 39. *Masia del Vilaret*, Nom. 1892. Tm. de Sant Joan de Moró.

APÈNDIX

Transcripció de:

A: Una de les 92 anotacions referides als establiments de terres tal i com apareixen al *Llibre de Sensals que respon la vila d'Vilafames fet en lo an 1671*. El model que segueixen totes aquestes anotacions és similar i consta de les següents dades: nom del notari que donà fe de l'escriptura de l'establiment; data de l'escriptura; l'autoritat que va fer l'establiment («los Regidores de esta Villa»); superfície –en jornals– de l'establiment (aquesta data no hi apareix sempre); nom de la persona a qui es fa l'establiment; nom de la partida del terme on se situa l'establiment; preu de l'establiment; censal i pensió anuals.

En aquestes anotacions apareixen tres notaris:

Francisco Blasco (de Vilafamés), als establiments fets entre els anys 1737 i 1769⁽²⁴⁾.

Joseph Galindo (de Vilafamés), als establiments fets entre els anys 1777 i 1790⁽²⁵⁾.

Jaime Juan Fores (d'Atzeneta), només en un establiment fet a un veí de les Useres –Pasqual Ribes de Pedro– a la partida del Mas d'en Bou l'any 1771.

B: Cinc memorials de petició d'establiments de terra, tots ells datats l'any 1802. Aquests memorials no pertanyen al document d'on hem extret els topònims d'aquest treball, però els cinc fulls on estan escrits apareixen col·locats –doblegats per la meitat– entre els folis 65 i 66 del llibre de censals. Com pel seu contingut estan molt lligats al tema de les anotacions que ens han servit per a obtenir els topònims ací recollits, ens ha semblat que podien tindre un cert interès per tal de conèixer el procediment burocràtic seguit per a la realització dels establiments de terres en aquesta època.

L'estructura d'aquests memorials, la mateixa en tots cinc, és la següent: el peticionari s'adreça als Regidors de la Vila, els demana l'establiment en una terra de propietat comunal, n'esmenta la superfície i la partida on està situada, en diu els límits amb els noms dels propietaris respectius. A la volta del mateix full apareix, amb distinta mà, una nota que autoritza l'establiment i n'hi fa constar el valor. Hom podrà observar-hi, el, de vegades, deficient castellà utilitzat. Hem considerat adequat i més útil no fer-ne cap correcció i transcriure els documents literalment.

Text A:

Com escritura que paso ante Joseph Galindo escribano de Villafames a los 28 dias / del mes de Febrero del año 1787 los Regidores de esta dicha Villa establecie- / ron dos

(24) Amb aquesta freqüència per anys: 1737: 1; 1753: 5; 1754: 3; 1755: 2; 1756: 8; 1757: 1; 1758: 3; 1759: 4; 1769: 1; sense data: s.

(25) Amb aquesta freqüència per anys: 1777: 2; 1778: 7; 1779: 3; 1782: 8; 1783: 9; 1787: 6; 1788: 19; 1790: 4; sense data: 2.

Jornales de tierra a Francisco Climent sastre en este termino y / citio de la ombria por precio de 20 11. que quedaron á censo rendible y / pencion de 12 L.

Textos B: (la numeració és nostra).

Memorial 1:

Muy Mags. Señores / Thomas Barrechina jornalero de la presen / te Villa de Villafames, a V. Mags. con la devida a- / tencion expone y Dice: = Que en la partida de la / Amahermosa, y a la Orilla de la Rambla se halla / un pedaso de tierra inculta monte blanco, propia / de V. Mags. que alinda por una parte con tierras / de un tal Mañá de la Alcora, y por los demas la- / dos con tierras comunes; cuyo pedaso de tierra / suplica a V. mags. tengan por bien de concederla / al suppte. ofreciendo pagar el Canon que bien vis- / to fuera a V. Mags. y en esta atencion; / A V. mags. nuevamente suplica tengan pr. conveniente / de conferirle lo arriba expuesto, y sera gracia / especial que espera merecer de la piedad, y justa / justificacion de V. Mags: / Villafs. Diciembre 21 de 1802 / Por Thomas Barrechina Suppte. / Pasqual Cabrera [signatura].

Al mateix full, volta:

Vista y Rococida laredad de espresa / el memorial allamos dos cornales y medio / que alinda por lado baco con eredad del / maña y lo tros lados camines de vila y pre- / cio 14 L.

A sota d'aquesta anotació i per distinta mà hi ha la següent nota: *Thomas Barachina Ala Marmosa.*

Memorial 2:

Villafames y Deziembre a 6 de 1802 / Alos Muy Ilustres Señores del Ayuntamiento de esta Villa / de Villafames / Mags. Señores Agustin Artola vezino desta Villa / a Vs. Mags. suplica y dize como en el termino / de esta Villa, en la partida dicha del Burgar se halla / un pedazo de tierra inculta que no tiene dueno pro- / pio, que linda con tierra de Joaquin renau y con / passo de villa, por la què, Suplico a Vs. Ms. se sirvan establezermè dicho pedazo de tierra como se prctica / en esta Villa que sera favor que espero de Vs. Mags. / cuyas vidas ge. Ds. muchos as. / Besa las Plantas de Vs. Mags. / Agustin Artola suplicante.

Al mateix full, volta:

Vista y Reconocida laredad que espesal memo- / rial alamos tres cornales de tiera que alinda con / guaquim Renau y comunes de Villa por ariba / y costad paso por precio de quinze llibres 15 L.

Memorial 3:

memorial / Muy Magcos. Señores / Miquel garsía labrador, y vesino de esta Real / Villa de Villa fames puesto a los pies de sus / Magsias. y con el mayor Respeto que se puede / dise. / que si me quieren haser el favor de estable / serme una porsion de tierra en la partida / llamada les pedrisis: que alinda por un la / do y por abaxo con tierras de Josef Rabades / por ariba, y por otro lado Comunes de Villa. / favor que espero del Recto Celso, y modo de / obrar de sus Magsias. / dia 28 de desiembre del año 1802. / Magcos. Señors / Miquel garsía suppte.

Al mateix full, volta:

Vista y reconocida laredad que espresa / el memorial allamos dos cornales y medio / de tierra presio de 14 l.

Memorial 4:

A los muy Ilustres Señores del Ayuntamiento de esta Villa de Villafames / Bartolome Palau vezino de esta villa postrado a los pies de Vs. Mags. suplica y dize, como en el ter-

mino desta Villa en la partida de Moró, se halla un pedazo de tierra / inculta que no se sabe tenga dueño propio, que / linda con tierra de Jayme moliner, y con tierra de / Joseph pauner por lo que Suplico a Vs. Mags. / se sirvan establserme dicho pedazo de tierra / como se practica en esta villa que sera favor / que espero de Vs. mags. cuyas vidas ge. Ds. Ms. as. / Villafames y Diciembre a 27 de 1802 / Bartolome palau suplicante.

Mateix full, volta:

Vista y recosida la eredad que espera el / memorial des cornales de tierra precio / de dose libras 12 L y se le conceden dos / cornales de tierra.

Memorial 5:

memorial / Muy Magcos. Señores / Pasqual Valls labrador y vesino de esta / Real Villa de Villa fames puesto a los pies / de sus Magsias.y con el mayor Respeto que / se puede dise. / que si me quieren haser el favor de esta /bleserme una porsion de tierra en la / Partida llamada la Raguina que alinda / con tierra de Visente masó, por un lado, por / ariba termino de Boriol, y comunes de Villa / por abaxo, y por otro lado. Favor que espero / del Recto celo, y modo de obrar de sus Magsias. / día 27 de desiembre del año 1802. / Magcos. Señores Pasqual Valls Suppte.

Mateix full, volta:

Vista y recocida laredad quespresa el memo / rial allamos tres cornales de tierra que ali / nda por baco con tiera de Visente Maso y por / arriba comunes de Villa por lado Juaquin Lan / sola y por lotro lado Visente Carniser por preci / o de 15 L.

REFERÈNCIES DOCUMENTALS

(Tots els documents ací referenciats pertanyen a l'Arxiu Municipal de Vilafamés. La xifra romana n'indica el número de la capsa i la xifra aràbiga, el del document).

EVV [1630]: *Establiments de la Vila de Vilafamés.* Arxiu Municipal de Vilafamés. I-2.

(Hem utilitzat aquest document així com també l'edició que n'ha fet Díaz Manteca [vegeu-ne referència bibliogràfica]).

LCV [1671]: *Libre de Sensals que respon la vila d'Vilafames [sic] fet en lo an 1671.*

Arxiu Municipal de Vilafamés. XXVI-3.

LVE [1522]: *Libre de values et estimes dels bens regents i immobles.* Arxiu Municipal de Vilafamés. XXIV-4.

LVV [1725]: *Libre de Values de la real Vila de Vilafames fet en lo Añy 1725.* Arxiu Municipal de Vilafamés. LI-1.

MC [1609-1613/1651-166?]: *Libre de Conselleria.* Arxiu Municipal de Vilafamés. II-1.

(Els topònims d'aquest document els hem tret d'una visura de fonts del terme que el consell municipal manà de fer durant el mes d'agost de l'any 1661).

P-35 [1423]: Amollonament del bovalar. Arxiu Municipal de Vilafamés. Pergamí n.º 35.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCOVER, A. M.^a - MOLL, F. de B.: *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, 1980.

ANES, G.: *El antiguo régimen. Los Borbones. Historia de España*, Alfaguara IV, Madrid, 1985.

- BERNAT I MARTÍ, J. S.: *Problemática de un núcleo rural valenciano. Pasado demográfico, crisis y perspectivas de la Serra d'En Galceran*, Castelló, 1986.
- CAVANILLES, A. J.: *Observacions sobre la Història Natural, Geografia, Agricultura, Poblaciones y Frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, 1795 (Edició facsímil, València, 1975).
- CERVERA SOS, A. - VICIANO AGRAMUNT, J. Ll.: *El Bustal*, a Butlletí de l'Associació Arqueològica de Castelló Llansol de Romaní, núm. 8, Castelló, 1990.
- CORONIMES, J.: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, 1987-91.
- DÍAZ MANTECA, E.: *Establiments de la vila de Vilafamés*, Castelló, 1982.
 Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico: *Nomenclátor de las Ciudades, aldeas y demás entidades de población de España en 1.º de Enero de 1888, formado por la Dirección General del Instituto Geográfico y estadístico. Cuaderno Trece: Provincia de Castellón de la Plana*, Madrid, 1892.
- FONT QUER, P.: *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*, Barcelona, 1983.
- MASCLANS, F.: *Els noms de les plantes als Països Catalans*, Granollers-Barcelona, 1981.
- MOLL, F. de B.: *Els llinatges catalans*, Mallorca, 1987.
- MOREU-REY, E.: *Els nostres noms de lloc*, Mallorca, 1982.
- RIBES, V.: *El segle XVIII*, València, 1985.

ABREVIATURES

f.= Foli.

Nom.= Nomenclátor... (veure referència bibliogràfica).

Pol. / Pols.= Polígon / Polígons.

RO= Registrat oralment.

Tm. / Ts. ms.- Terme municipal / Termes municipals.

AGRAÏMENTS

Volem expressar la nostra gratitud a l'Excm. Ajuntament de Vilafamés, especialment al seu alcalde, D. Vicente Esteller, per l'amabilitat amb què ens ha permès i facilitat la consulta de l'arxiu, i també al seu agutzil, D. Manuel Marzà, per la bona disposició amb què ha respost a les nostres peticions de diverses dades y papers així com per les informacions puntuals y valuoses que ens ha proporcionat sobre diversos topònims del terme.